

## İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN TEMELLERİ

M. Cüneyt GÖKÇE\*

### a. Genel olarak 'kardeşlik' kavramı

Aynı anne ve babadan doğan veya ortak değerlere sahip olan kimselere "kardeş" denir. Arapçada "ah" olarak ifade edilen bu kavramın "ihve" ve "ihvan" şeklinde çoğulu bulunmaktadır.<sup>1</sup>

'Kardeş' denildiğinde akla genellikle aynı anneden ve babadan dünyaya gelen kişiler gelmektedir. Bunun dışında, ayrıca aynı dine veya dünya görüşüne mensup olmayı ifade eden "akide kardeşliği" söz konusudur.

### b. İslâm kardeşliği

İslâm dininde kardeşlik, bütünüyle akide temeline dayanmaktadır. Yukarıda "kardeş" kelimesinin karşılığı olan "ah" kelimesinin, "ihve" ve "ihvan" şeklinde çoğul kiplerinin olduğunu belirtmiştik. İşte "ihve" genelde neseb kardeşliği için; "ihvan" ise görüş ve din kardeşliği ya da yakın arkadaş ve dostlar için kullanılır.<sup>2</sup> Bu arada İslâm kardeşliğinin temelini belirten ve belgeleyen ve "İnneme'l-müminüne ihvetun" = "Müminler ancak kardeştir"<sup>3</sup> şeklinde başlayan âyet-i kerime'de "ihve" kelimesinin tercih edilmesi gerçekten dikkat çekicidir. Öte yandan aynı ifadelerde iman ve kardeşliğin yanyana getirilmesi; maddî hayatın devamını sağlayan bir kelime ile manevî hayatın devamını sağlayan diğer bir kelimenin omuz omuza vermesi çok anlamlıdır.<sup>4</sup> Kısacası, müminlerin tümü ebedî hayatı mucip olan bir asla, bir imana mensup bulunmaktadır.<sup>5</sup>

Buna göre ancak iman bağıyla bir araya gelenler kardeş olarak kabul edilmektedirler. Şu halde yeryüzünün neresinde bulunursa bulunsunlar, hangi dili konuşuyor olurlarsa olsunlar veya hangi renge sahip bulunuyorlarsa bulunsunlar, hangi kavme mensup olurlarsa olsunlar bütün müminler, kelimenin tam anlamıyla birbirlerinin kardeşleridirler. Başka bir deyimle, mümin gönülleri en sağlam ve esaslı bir biçimde birbirine bağlayan bağ iman ve takva esasından kaynaklanan kardeşlik bağıdır:

*"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir topluluk bulamazsın ki, onlar Allah'a ve Rasûlüne karşı başkaldıran kimselerle bir sevgi ve dostluk bağı kurmuş olsunlar; bunlar ister babaları, ister çocukları, ister kardeşleri, isterse kendi aşiretleri*

\* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yrd., Kelâm Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.  
1 Kamusu'ul-Muhit, IV, 300.

2 Lisaniü'l-Arab, XIV, 20; el-Mucemu'l-Arabi el-Esasi, s.77

3 Hucûrat (49), 10.

4 Tefsiru'l-Kasimî, c.15, s.5457.

5 Ömer Nasuhî Bilmen, Tefsir, VII, 3452,

*olsun*"<sup>6</sup> ayeti ile, "Ey iman edenler, eğer imana karşı küfrü sevip tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin"<sup>7</sup> ayeti bu bağın önemini çok net bir biçimde ortaya koymaktadırlar. Elmalılı Muhammed Hamdi merhum, buradaki "veliler edinmeyin" ifadesini: "Velayetlerini tanımayın, emir ve isteklerine uyup da küfre hizmet etmeyin" şeklinde açıklamaktadır.<sup>8</sup>

### c. İslâm Kardeşliğinin Temelleri

Mümin gönülleri en köklü bir biçimde birbirine bağlayan bağın iman ve takva esasından kaynaklanan kardeşlik bağı olduğunu belirtmiştik. Hatta bu, yüce Allah'ın müminlere bahsettiği en güzel nimetlerden biridir. Nitekim âyet-i kerimede bu hususa şöyle dikkat çekilir:

"Allah'ın ipine hepimiz sımsıkı yapışın(tutunun) Dağılıp ayrılmayın ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın.Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalblerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz.Yine siz, tam bir ateş çukurunun kıyısındaiken oradan sizi kurtardı."<sup>9</sup>

Yüce Allah burada bizlere, cahiliye döneminde birbirlerine karşı düşmanlıklarıyla ün salmış Evs ve Hazreç kabilelerine mensup insanların nasıl kardeş yapıldıklarına dikkatlerimizi çekerek iman bağının önemine işaret etmektedir. Bu hatırlatma, müminlerin topyekün Allah'ın ipine sarılmaları gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Birlik ve beraberliğe "Allah'ın kudret eli cemaatle beraberdir"<sup>10</sup> hadisi işaret ettiği gibi, ayetteki *Hablullah*( Allah'ın ipi) kavramı için de hadiste şu açıklama yapılmaktadır: " *Semâ'dan arza indirilmiş olan hablullah, Allah'ın kitabıdır*"<sup>11</sup>

İlgili âyetin tefsirinde yukarıdaki hadise de yer veren Elmalılı, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Hablullah,Allah Teâla'ya kavuşma sebebi olan delil ve vasıta demektir".<sup>12</sup> Âyetin vurguladığı kardeşliğin çok güzel, çok çarpıcı ve çok canlı bir örneğini şu hadiste görmekteyiz:

Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Biz hicret edip Medine'ye geldiğimizde Hz.Peygamber (s.a), benimle Sa'd b. Rebi' arasında kardeşlik tesis etmişti. Bunun üzerine Sa'd b. Rebi' (Abdurrahman'a):

- Ben mal bakımından Ensar'ın en zenginiyim, malımın yarısını sana ayırdım. Sonra bak! iki eşimden hangisini dilerse senin hesabına boşayayım. İddeti bitince onunla evlenirsin, dedi. Abdurrahman b. Avf de (Sa'd'e) :

- Teşekkür ederim, benim bunlara ihtiyacım yoktur. İçinde ticaret yapılan çarşınız yok mu? (Çalışmam için bana pazaryeri göster) dedi.<sup>13</sup>

6 Mücadele (58), 22.

7 Tевbe (9), 23.

8 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV,2488.

9 Al-i İmran (3), 103.

10 Tirmizi, *Fiten*, 7.

11 Müslim, *Fedâil*, 37.

12 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1153.

13 Tecrid (Buharî muhtatasarı),VI, 341.

Buna göre kardeş olmak, arkadaş ve sadık dost olmak; sevinçte ve kaderde beraber olmayı göze almak demektir; bunu fiili olarak göstermek demektir; yardımlaşmak ve dayanışmak demektir. Kur'an'ın öngördüğü kardeşlik bunu gerektirmektedir.

İşte bu kardeşliğin en güzel örneğini seçkin sahabe ortaya koymuştur. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, Medineli Ensar, Mekkeli Muhacir kardeşlerinin nefislerini kendi nefislerinden daha aziz tutmuşlar, onları hiçbir konuda yalnız bırakmamışlardır. Dilediği takdirde hanımını dahi verebileceğini belitmesi bunun en belirgin göstergesi değil midir? Onların bu davranışları âyet-i kerimede şöylece övülür:

*“ Kendilerinden önce o yurdu (Medine'yi) hazırlayıp imanı gönüllerine yerleştirenler ise kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı da içlerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile kardeşlerini öz nefislerine tercih ederler”* <sup>14</sup>

Kısacası, müminler kardeşlikte ve dostlukta tıpkı aksamı birbirine geçmiş sapasağlam bir bina gibidirler veya bütün unsurları ve zerreleriyle birbirine bağlı bir vücut gibidirler. Bir vücutun herhangi bir azası rahatsız olduğunda nasıl ki bütün vücut aynı rahatsızlığı, aynı acıyı duyarsa bir tek müminin -dünyanın ta öbür ucunda bile olsa- çektiği acıyı, duyduğu ızdırabı diğer mümin kardeşleri de derinden hisseder.

Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur:

*“Müminlerin karşılıklı sevgi, ilgi ve şefkatleri bir vücutun durumu gibidir. Vücutun herhangi bir bölümünün rahatsızlığı durumunda nasıl ki tüm vücut şikayet edip uykusunu kaçırıyorsa, müminlerin durumu da öyledir.”* <sup>15</sup>

Öte yandan bütün müminler birbirlerinin din kardeşleri olmakla birlikte Hz. Peygamberin gerçekleştirdiğini belirttiğimiz özel “kardeşleştirme” çok anlamlıydı. Yardım, ziyaret, ihsan, nasihat ve rehberliği, hatta zevî'l-erhamdan önce mirasçı olmayı kapsamına alıyordu.

İbn Abbas anlatıyor:” Muhacirler Medine'ye geldikleri zaman aralarında akrabalık bağı olmaksızın, Hz. Peygamber'in ihdas ettiği kardeşlik dolayısıyla Ensara varis oluyordu”

Ayet şöyle: *“O kimseler ki iman edip hicret ettiler ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda mücadele ettiler. O Ensar ki Muhacirleri barındırdılar ve onlara yardım ettiler. Onlar birbirlerinin velileridirler”*

Bilindiği gibi bilâhère Bedir savaşından sonra Muhacirlerin maddî durumlarının düzelmeye başlamasıyla Muhacirlerin Ensara mirasçı olma hükmü, *“Hısımlar Allah'ın kitabında birbirine daha yakındırlar”* ayeti ile neshedilmiştir:

Bu arada şunu da belirtelim ki İbn Kesir, Hz. Peygamber'in tesis ettiği kardeşliğin başlıca iki amacı olduğunu belirtir ve bunları şöylece özetler:

1) Cahiliye döneminde, bir çanağa kokulu bir mayı doldurulur ve Kabenin yanına gelinirdi. İşte o zaman ki insanlar, ellerini sözkonusu mayinin içine bulayarak Kabe duvarına sürüyorlar ve böylece hıflarını tevsik ediyorlardı. İşte

<sup>14</sup> Haşr (59), 9.

<sup>15</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV.,270.

İslamî kardeşleştirme böyle bir cahilî geleneğin güzel bir alternatifiydi.

2) Bu kardeşlik sayesinde ihtiyaç halindeki muhacirlerin ihtiyaçları gideriliyordu.<sup>16</sup>

Kuşkusuz bu kardeşleştirme olayının homojen bir toplum meydana getirme, insan gücünü en üst düzeyde kullanma, birbiriyle barışık bir toplum oluşturma gibi değişik amaçları da olmuş ve sonuçta bunlar da sağlanmıştır.

#### d. Müslümanlarla diğer insanlar arasındaki umumî kardeşlik

Hz. Peygamber, yalnız Ensar ile Muhacirler arasında kardeşlik tesis etmekle kalmıyor, belki de müslümanlarla bütün kitap ehli arasında kardeşlik kurmaya çalışıyordu. İşte âyetler:

*"De ki: Ey kitap ehli! Geliniz, sizinle aramızda birleşeceğimiz bir kelime üzerinde toplanalım. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'ndan başka mabud tanımayalım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; Allah'ı bırakıp da bazımız bazımızı mabud edinmesin"*<sup>17</sup>

*"De ki : Allah'a ve bize indirilen Kur'an'a, İbrahim'e , İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, ve Yakupoğullarına inzal olunanlara Musa, İsa ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz, yalnız Allah'a boyun eğmiş kullarız"*<sup>18</sup>

Şu halde Hz. Peygamber'in daveti bütün insanların tek bir ümmet olmaları esasına dayanıyordu. Kısacası, beşeriyetin kardeşliği, akide kardeşliğinden ibaretti. Fırka ve kabileleri, beyaz, siyah, sarı ırkları, galip ile mağlubu birbirinden ayırdetmeksizin, arazi ve memleket farkı gözetmeksizin bütün insanları kardeşliğe davet ediyordu. Birbirine zulüm ve haksızlık etmeyi yasaklıyor; harpte zulüm işlemekten menediyordu. Çünkü "beşeri kardeşlik" fikrini bir fener olarak tutuyordu. Müminler, harp karanlıklarında onun ışığında gidiyorlardı. İslamî fetihlerin yağmalama gibi bir amacı yoktu.

İslam memleketlerinde bulunan ecnebiler ehl-i zimmet olup müslümanlara verilen birtakım haklar onlara da verilmiştir. Binaenaleyh müslümanların zümmilere şefkat ve merhametle muamele etmeleri gerektiği gibi zümmilerin de bu kardeşliğin icaplarına riayet etmeleri gerekir.<sup>19</sup>

Buna göre, ızdırap içinde çalkalanan bu alemde kuvvetliler zayıfları yerken; insanlar menfaatleri uğruna birbirlerine en çirkin belâları yağdırırken bu kardeşliğe daveti hatırlamaya günümüz müslümanının ihtiyacı daha da fazladır.

#### e. Kardeşlik hukuku ve kardeşlerin karşılıklı görevleri

İslam'da önemli bir müessesese olan kardeşlik müessesesinin birer azası durumda olan kardeşlerin birbirleri üzerinde hakları ve vazifeleri vardır.

Öte yandan İbn Kesir Hucûrat sûresinin 10uncu ayetini tefsir ederken birçok hadis-i şerif'e yer verir. Çok önemli olan sözkonusu hadislerden bir kısmı şöyledir:

16 İbn Kesir, *Tefsir*, IV.,226.

17 Al-i İmran (3),63

18 Al-i İmran (3), 84

19 Abdurrahman Azzam, *Ebedî Risalet*, s.41.

*"Müslüman, müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu haksızlıklara teslim etmez"* <sup>20</sup>

*"Kul, kardeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah da onun yardımında olur."* <sup>21</sup>

Şu halde :

1) Kadeşler, karşılıklı sevgi ve saygı beslemelidirler. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Kişi, kardeşini sevince kendisini sevdiğini ona bildirsin."* <sup>22</sup>

2) Kardeşler, anne ve babalarını üzmeyecek şekilde birlik ve beraberlik içinde olmalıdırlar Maddî çıkarlar yüzünden birbirlerine düşmanlık yapmamalıdırlar.

3) Şan, şöhrat, makam ve servet gibi şeyler kıskançlık sebebi olmamalıdır.

4) Aradaki ihtilaf noktalarını, zora başvurmadan, birbirlerinin fikirlerine saygı duyarak ve konuşup anlaşarak halletmelidirler.

5) Bir müminin, diğer mümin kardeşine her halükârda yardımcı olması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Bir kimse, müslüman kardeşinin ihtiyacını yerine getirirse Allah da ona yardım eder. Bir kimse, müslüman kardeşinin sıkıntısını giderirse, Allah da ona mukabil kıyamet gününün kederlerinden birini giderir."* <sup>23</sup>

6) Bir mümin, diğerinin aybını örter; kusurunu yüzünü çarpmaz.Çünkü Hz.Peygamber'in deyiimiyle:*"Bir kimse, din kardeşinin aybını örterse, Allah da kıyamette onun aybını örter."* <sup>24</sup>

7) Kişi, kendisi için istediğini kardeşi için de istemelidir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*"Sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam anlamıyla iman etmiş sayılmaz"* <sup>25</sup>

*"Siz mümin olmadıkça Cennet'e giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de mümin olamazsınız. Yaptığınızı takdirde birbirinizi seveceğinin bir şeyi söyleyeyim mi: Aranızda selâmı yayın."* <sup>26</sup>

8) Kardeşlerin karşılıklı kin, hased ve kıskançlıktan uzak durmaları gerekir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*"Birbirinize buğzetmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize arka çevirip alakanızı kesmeyiniz; ey Allah'ın kulları, hepimiz kardeş olun. Bir müslümanın, bir müslüman kardeşini üç günden ziyade terk ve ihmal edip selâm vermemesi helal olmaz."* <sup>27</sup>

*"Cennet kapıları pazartesi ve perşembe günleri açılır; Allah'a şerik koşmayan her kul için mağfiret olunur.Yalnız, kendisiyle kardeşi arasında*

20 Buharî, Mezâlim, 46.

21 Müslim, Zikr, 48.

22 Riyadu's-salihin Tercümesi, c.1, Hadis no: 384.

23Riyadu's-salihin Tercümesi, c.1, Hadis no: 242.

24 Riyadu's-salihin Tercümesi,aynı Hadis.

25 Buharî, İman, 7.

26 Riyadu's-salihin,Tercümesi, c.2, Hadis no: 851.

27 Riyadu's-salihin Tercümesi, c.3, Hadis no: 1598

*buğz ve adavet bulunan kimşe müstesnadır. Meleklerle hitaben: 'Siz bunları birbirleriyle sulh oluncaya kadar tehir ediniz. Evet bunları, yekdiğeri ile barışıp sevişinceye kadar bırakınız', buyurulur"*<sup>28</sup>

9) Akide ve takva temelinde birbirleriyle yardımlaşmaları gerekir:

*"Mümin erkek ve kadınlar birbirlerinin velileridirler.İyiliği emreder kötülükten sakındırırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler.Allah'a ve Rasulune itaat ederler.İşte Allah'ın kendilerine rahmet edeceği kimseler bunlar.Allah Aziz ve hakimdir"*<sup>29</sup>

#### **f. Kardeşliği bozan hususlar**

Kardeşliği bozan ve dolayısıyla bireysel ve toplumsal ahengin zedelenmesine yol açan pek çok husus vardır.

- 1) Zan.
- 2) Gizlilikleri araştırma.
- 3) Gıybet, dedikodu ve kulis.

Yukarıdaki üç hususun şu ayette toplandığını görüyoruz:

*" Ey iman edenler! Zandan çok kaçının, çünkü zannın bir kısmı günahtır Tecessüs etmeyin.Kiminizin de kiminizin gıybetini yapıp arkasından çekıştirmeyin, sizden biriniz, ölü kardeşinizin etini yemeyi sever mi?"*<sup>30</sup>

- 4) Kardeşlerin birbirleriyle alay etmeleri.
- 5) Birbirlerine kötü lakaplar takmaları.

Bu iki husus da şu ayette dile getirilir:

*" Ey iman edenler, bir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin, belki alay ettikleri kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınlarla alay etmesin, belki kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi nefislerinizi yadırgayıp küçük düşürmeyin ve birbirinizi en olmadık kötü lakaplarla çağırmayın; imandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir"*<sup>31</sup>

- 6) Kin, hased ve hakaret.

Kendilerinden övgüyle bahsedilen müminlerin her türlü haset ve kinden arındıkları şöyle vurgulanır:

*" Onların göğüslerinde kinden ne varsa tümünü stırıp çektik. Kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıydırlar"*<sup>32</sup>

Kardeşliği bozucu davranışlarda bulunmak çok olan iyiliklerin, kötü zannedilen az bir kısım davranışlara ezdirilmesi açısından bir zulümdür. Bu da tıpkı içinde bir caninin bulunması ihtimali yüzünden dokuz masumla birlikte geminin batırılmasına benzer. Ayrıca önemli hususların önemsizlere ezdirilmesi bakımından da zulümdür. Birlik nedenleri çok olduğu halde düşmanlık beslenmiş olur.

28 *Riyadu's-salihin Tercümesi*, c.3, Hadis no: 1599.

29 *Tevbe* (9), 71.

30 *Hucûrat* (49), 12.

31 *Hucûrat* (49), 11.

32 *Hicr* (15), 47.

**g. Sonuç**

Yukarıdaki hususlar gözönünde bulundurulduğunda şu noktalar vurgulanabilir:

1) Kişi mesleğini hak bildiği vakit, 'Mesleğim haktır veya daha güzeldir demeye hakkı var. Fakat yalnız hak benim mesleğimdir' demeye hakkı yoktur.

2) Kişinin her söylediğinin hak olması gerekir. Fakat her hakkı söylemenin kendisine ait bir hak olmadığını da bilmesi gerekir.

3) Düşmanlık yapmak isteniyorsa kişinin kendi kalbindeki düşmanlığa düşmanlık etmesi gerekir.

4) Yapılan tüm amellerde ilahî rıza esas alınmalı. Çünkü: eğer O razı olsa bütün dünya küsse ehemmiyeti yok.

5) Kardeşlerin birbirleri üzerine üstünlük taslamamaları gerekir.<sup>33</sup> Çünkü yüce Allah buyuruyor ki:

*"Ey insanlar biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Tanışabilmeniz için sizleri asıllara kabilelere ayırdık. Allah'tan en çok korkunuz kim ise, işte Allah katında en büyüğünüz odur"*

Kısacası, insanı yücelten dindir. Nesebe dayanarak takvadan uzaklaşmamak gerekir. Nitekim Farisî olan Selman'ı yücelten İslâm olduğu gibi, Kureyşî olan Ebu Cehl'i alçaltan da cehalettir.

Mehmet Akif, Kınalızade Ali Efendinin şöyle dediğini nakleder: "İnsan -hatta peygamber sülalesinden de olsa- asalet davasıyla meydan-ı tefahure atılmamalıdır. Zira bu davayı isbat edebildiği takdirde bir şey kazanamayacak. Çünkü bütün şan ve şeref cedd-i muhteremine ait olup kendi yabancı mevkiinde kalacak. Asaletini ispat edemediği surette ise fazla olarak bir de yalancılık rezilesini yüklenecik." Yine Akif şöyle bir nakilde bulunur, der ki: Şah-ı Nakşibend'e sorarlar: "Silsile-i nesebiniz nereye varır?" Cevabı şu olur: "Sisile-i nesebî ile hiç bir yere varılmaz."<sup>34</sup>

33 Bu maddeler için bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat*, s.242 v.d.

34 M. Akif, *Kur'an Tefsiri*, s.35.